

Makale Geliş Tarihi | Received: 01.07.2020

E-ISSN: 2148-9327

Makale Kabul Tarihi | Accepted: 13.10.2020

<http://dergipark.org.tr/kilikya>

Araştırma Makalesi | Research Article

RAWLS VE NOZICK

BİREYSEL HAKLAR, TERCİHLER VE YETENEKLER ÜZERİNE

Aysun AYDIN*

Öz: Bu çalışmada, John Rawls'un yeniden dağıtım teorisi ile Robert Nozick'in yetkilenme teorisinin bir karşılaştırması sunulacaktır. Bir tarafta Rawls'un hem toplumsal sözleşme teorileri arasındaki yeri bakımından hem de önerdiği yeniden dağıtım teorisi bakımından önemli olan adalet tezi yer alırken; diğer yanda Rawls'a adeta meydan okuyan ve yeniden dağıtım ve sözleşmeyi reddederek bireyi ve bireyin kendi üzerindeki tahakkümünü öne çıkaran Nozick'in yetkilenme teorisi yer alır. İki teoriyi toplumsal işbirliği ve bireycilik, sosyal-dağıtıcı adalet ve bireysel adalet, tercihlere/yeteneklere duyarlılık ve bireysel haklar kavramları bağlamında karşılaştırmak mümkündür. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı iki düşünürün teorilerini hem kendi içlerindeki tutarlılık bakımından değerlendirmek hem de bireysel haklar ve tercihlere/yeteneklere duyarlılık açısından ele almaktır. Bu karşılaştırma iki görüşün toplumun temel yapısını belirleyen kabullerini göstermek ve genel olarak toplumsal birliktelik veya işbirliği ve bireycilik karşıtlığına örnek olması bakımından önemlidir. Aynı zamanda, bu karşılaştırma bireysel hakların ve tercihlerin sınırlarını gösterebilmek açısından da bir öneme sahiptir. Bu amaçla, öncelikle Rawls'un yeniden dağıtım teorisi daha sonra Nozick'in yetkilenme teorisi ele alınacaktır. Son olarak, bireysel hak ve tercihlere/yeteneklere duyarlılık kavramlarının iki düşünürün teorilerindeki yerleri ve kabulleri karşılaştırılarak sunulacaktır. Bu bağlamda, bu konuda görünen karşıtlığın iki teorinin kavramsal arka planları göz önünde bulundurulduğunda tam anlamıyla bir karşıtlık teşkil edip etmediği sorgulanacak ve Nozick'in eleştirilerine karşı Rawls'ın birey ve hak kavramsallaştırmasının tutarlılığı ve uygulanabilirliği savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: John Rawls, Robert Nozick, Yeniden Dağıtım Teorisi, Yetkilenme Teorisi, Bireysel Haklar

* Doktor Öğretim Üyesi | Assistant Professor

Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Türkiye | Düzce University, Faculty of Arts and Sciences, Philosophy Department, Turkey

aysunaydin@duzce.edu.tr

Orcid Id: 0000-0003-2679-2184

Aydın, A. (2020). Rawls ve Nozick: Bireysel Haklar, Tercihler ve Yetenekler Üzerine. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (2), 247-262.

RAWLS AND NOZICK

ON THE INDIVIDUAL RIGHTS, PREFERENCES AND ABILITIES

Abstract: In this study, a comparison between John Rawls' re-distribution theory and Robert Nozick's entitlement theory will be presented. On one hand, there is Rawls' thesis of justice, which is important in terms of both its place in between social contract theories and its suggestion of re-distribution theory, on the other hand there is Nozick's entitlement theory, which challenges Rawls, rejects re-distribution and contract and puts forward the individual's self-domination. It is possible to compare these two theories in terms of social collaboration and individualism, social-distributive justice and individual justice, sensitivity for preferences/abilities and individual rights. In this respect, the aim of this study is to evaluate the two theories in terms of both their own consistency and individual rights and preferences. This comparison is important in terms of showing the two opposite views' acceptances that determine the main structure of society and also in terms of being an example for the opposition between individualism and social collaboration or togetherness. At the same time, this comparison has an importance in terms of peresenting the limits of individual rights and preferences. For this purpose, firstly Rawls' theory of re-distribution and then Nozick's theory of entitlement will be presented. Finally, the places of the concepts of individual right and sensitivity for preferences/abilities in both philosophers' theories and their acceptance concerning these concepts will be comparatively presented. In this respect, it will be investigated whether the apparent contradiction between these theories constitutes a genuine contradiction or not when their conceptual background framework is taken into account and the consistency and applicability of Rawls' conceptions of individual and right will be defended against Nozick's criticism.

Keywords: John Rawls, Robert Nozick, Theory of Redistribution, Theory of Entitlement, Individual Rights

1. Giriş

Çağdaş siyaset felsefesinde, modern dönem ve sonrası düşünürlerin bir devlet ve ahlak sistemi sunan geleneksel toplumsal sözleşme teorilerinden ve bu teorilerin kabullerinden uzaklaşmıştır. Buna karşın, sözleşme teorilerinin sunduğu bir arada yaşamının koşulları ve en önemlisi devletin ortaya çıkışı ve biçimi konusundaki öngörüler, bu alandaki yeni yaklaşımlarla alternatif sözleşme önerilerini veya yorumlarını ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, John Rawls'un faydacı kuram ve sözleşme kuramını açışladığı ve "doğal durum veya başlangıç durumu (*original position*)" olarak adlandırdığı tezini bir yeniden dağıtım teorisi olarak sunduğu eseri döneminde oldukça ses getirmiş ve tartışılmıştır. Düşünürün *Bir Adalet Teorisi* (1971) adlı eseri, özellikle liberal düşünce üzerinde etkili olmuştur. Rawls'un temel amacı, düşünsel bir sözleşmeye dayanan, toplumsal faydayı ve işbirliğini gözetken adil bir dağıtımın olanaklılığını göstermektir. Bu adil dağıtımı, "doğal ve toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi" (Kymlicka, 2016, s. 101) ve "herkesin iyi hal şartı" (Rawls, 2017, s. 44) kabulü üzerine kuran Rawls, temel eşitlik ve adalet ilkelerini düşünsel bir sözleşmeden çıkardığı bir tez ortaya atar. Buna göre, bir arada yaşayan ve yaşadıkları toplumda dezavantajlı bir birey olmanın ne demek olduğunun bilgisine sahip olan bireyler, kendi

kimlikleri hakkında bilgi sahibi olmadıkları bir “cehalet peçesi¹ (*veil of ignorance*)” arkasında rasyonel bir karar vermeleri gerektiğinde, kaçınılmaz olarak iki ilke üzerinde uzlaşacaklardır. Rawls’a göre böyle bir durumdaki bireyler toplumdaki tüm bireylerin temel insan hakları bakımından eşit olmasını birinci ilke olarak rasyonel bir şekilde kabul ederler. Bunun yanı sıra, sözleşmeye katılan bireyler eşitliğin toplumdaki dezavantajlı bireylerin dezavantajlılık durumları giderilecek şekilde gerçekleştiğinde sağlanabileceğini de rasyonel olarak kabul ederler. Eşit, özgür ve rasyonel bireylerin varsayımsal olarak kabul ettikleri bu sözleşme, Rawls için adil bir toplum yapısının temelini oluşturacaktır.

Rawls’un yeniden dağıtım teorisi, kaynakların yeniden dağıtımının, kurumların reformunun, düzenlenmesinin ve denetlemesinin doğal durumda kabul edilen iki adalet ilkesine göre yapılmasını öngören bir teoridir. Bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacak olan bu teoriye yapılan en büyük itiraz Robert Nozick’dan gelir. Nozick’in temel karşı çıkışı, bireylerin sözleşme gereği başkalarının faydası ya da genel olarak toplumun faydası için sahip oldukları, özellikle de doğal olan haklarından feragat etmeye zorlanmasıdır. Nozick için bu durum adil değildir. Nozick’in temel kabulü, bireyin sahip olduğu haklarının tarihsellikleri içinde ele alınması gerektiği ve müdahale edilemez olduğudur (Nozick, 2015, s. 21). Buna göre Nozick, bireyin haklarını dağıtım gereği devlete ya da topluma devretmesi yerine, bireyin tercihlerine dayanarak özgürce aktarım hakkını temel alır ve bireyin haklarının korunmasının ve hakları üzerindeki tam yetkisinin sağlanmasının gerekliliğini iddia eder (Nozick, 2015, s. 23). Nozick için adalet, ancak bu tam yetki bireyin kendisinde olduğunda sağlanabilir. Bireysel hakların toplumsal faydanın önüne geçtiği ve bireysel tercihlerin ve yeteneklerin temel hak olduğu bu kabule göre, devletin bireyin yaşamına ve haklarına müdahalesi olabilecek en düşük seviyede olmalıdır. Nozick bu teorisini yetkilenme kuramı olarak adlandırır ve *Anarşi Devlet ve Ütopya* (1974) adlı eserinde sunar.

İki düşünür arasındaki bu karşıtlık, bireyin temel haklarının neler olduğu ve bu hakların adil bir toplum yapısı için sınırlandırılmasının meşruluğu sorununu doğurur. Bu çalışmanın amacı; yeniden dağıtım ve yetkilenme teorilerinin düşünürlerin iki temel eseri üzerinden bir karşılaştırmasını sunmak, Nozick’in Rawls’a karşı eleştirilerini değerlendirmek ve bireysel haklara ve tercihlere/yeteneklere duyarlılık bağlamında iki düşünürün karşıt görünen yaklaşımlarını analiz etmektir. Buna bağlı olarak, bireysel haklar çerçevesinde bireyin doğuştan getirdiği, bedeniyle ürettiği ve zaman içinde sahip olduğu hakların temel bir hak olarak ele alınıp alınamayacağı ve tercihlere duyarlılık çerçevesinde bireyin yaşam seçimlerindeki önceliklerinin toplumsal fayda önceliğinin önüne geçip geçemeyeceği değerlendirilecektir. Bunun yanı sıra, toplum içinde yaşayan ve pek çok açıdan toplum tarafından belirlenen bireyin hak ve tercihlerinin toplumdan bağımsız ve yalıtılmış bir şekilde ele alınıp alınamayacağı sorgulanacaktır. Bu açıdan,

¹ Bu çalışmada “*veil of ignorance*” kavramı, “cehalet peçesi” kavramı ile karşılanmıştır. Farklı çevirilerde “bilgisizlik peçesi”, “bilgisizlik perdesi” veya “cehalet perdesi” gibi kavramlarla Türkçeye aktarılmıştır. Ancak hem peçe kavramı Rawls’un kastettiği bireyselliği daha iyi ifade ettiğinden hem de cehalet kavramı bireyin Doğa Durumundaki bilmeme halini tam anlamıyla karşıladığı düşünüldüğünden dolayı “*veil of ignorance*” için “cehalet peçesi” tercih edilmiştir.

Nozick'in Rawls'un toplumsal birliktelik ve işbirliğine dayanan yaklaşımına getirdiği birey merkezli eleştirilerin haklı olup olmadığı analiz edilecek ve bu eleştirilere karşı Rawls'un sosyal birlikteliği temel alan yaklaşımının haklı ve tutarlı yanları gösterilmeye çalışılacaktır.

2. Rawls'un Yeniden Dağıtım Teorisi ve Adalet İlkesi

John Rawls, siyaset felsefesi alanında bir alternatifi temsil eden teorisi ile hem faydacı kuramların birey ve toplum karşıtlığı arasında çözümsüz kalan yaklaşımlarına hem de siyaset ve ahlak arasındaki ilişkiyi göstermeye çalışan sezgici kuramlara farklı bir bakış açısı getirmeyi amaçlamıştır. Will Kymlicka, Rawls'un bu çabasını "sezgicilik-faydacılık çıkmazının aşılması" (Kymlicka, 2016, s. 75) olarak tanımlar. Bu çerçevede Rawls'un adalet ilkeleri temelinde kurduğu teorisi, adaletle ilgili sezgici fırsat eşitliği düşüncesini yeniden sunması ve bunu toplumsal birlikteliğin temeline koyması bakımından önemlidir. Kymlicka'nın dile getirdiği şekliyle, Rawls'un teorisinin siyaset felsefesi alanında ses getiren ya da önemli olan yanı, kendisini destekleyenlerden çok kendisine karşı çıkarak şekillenen ve kendilerini Rawls'a karşı olmak bakımından tanımlayan yeni kuramlara yol açmış olmasıdır (Kymlicka, 2016, ss. 76-7). İlerleyen bölümlerde değinileceği gibi, Rawls'un teorisine karşı çıkan düşünürlerden birisi de Robert Nozick'tir, ancak Nozick'in karşı çıkışı faydacılık-sezgicilik yorumundan ziyade, Rawls'un eşitlik temelindeki dağıtıcı adalet kavramsallaştırmasına kökten bir itirazı temsil eder.

Bir Adalet Teorisi adlı eserinde adalet ilkelerini sunan Rawls, genel adalet kavrayışını kaynakların eşit dağıtım ilkesi üzerine kurar. Ancak bu noktada, eşitlik temelindeki adalet kavrayışının ölçütü olarak; kaynakların sadece eşit dağıtımını değil, kaynakların en dezavantajlıya dair eşitsizliği giderecek şekilde adil dağıtımını temel alır. Rawls, her anlamda eşitliğin ve adaletin ancak ve ancak bu ölçüt öncelik olarak alındığında sağlanabileceğini iddia eder. Bu türden bir adaletin gereği olarak doğal durum tezini ortaya atan Rawls, adil bir toplumun kurulabilmesinin koşulunu eşit, özgür ve rasyonel bireylerin katıldıkları ve adaletin ilkelerini başka hiçbir kaynağa dayanmaksızın birlikte belirledikleri varsayımsal bir sözleşme öngörür. Bu sözleşmenin amacı, geleneksel sözleşme teorilerinin öngördüğü şekilde özel bir devlet şekli sunmak değildir. Bu sözleşme eşit, özgür ve rasyonel bireylerin adalet ilkelerini belirlemek üzere bir "sosyal işbirliği" içine girmelerini ifade eder (Rawls, 2017, s. 45). Rawls doğal durumu şöyle tanımlar: "Eşit ve özgür bireylerin, adil işbirliği temelinde birleştikleri, bunun koşullarını belirledikleri ve yine bütün bunların kamusal kabul edilebilirliğini aradıkları bir pozisyonudur" (Rawls, 2017, s. 6). Rawls bu sözleşme temelinde, kendi adalet teorisi olarak tanımladığı ve sözleşmeden çıkan adalet ilkelerine dayanan "hakkaniyet olarak adalet" kavramını şu şekilde sunar:

Bu ilkeler, birlikteliklerinin temel şartını kendi menfaatlerinin daha ilerisinde tanımlayan ve henüz eşitliğin başlangıç durumunda olan serbest ve rasyonel kişilerini benimsediği ilkelerdir. Bu noktadan daha ileriye doğru olan bütün anlaşmaları bu ilkeler düzenler, bu bağlamda sosyal işbirliğinin kapsayacağı durumları ve kurulabilecek hükümet şekillerinin çeşitlerini kesin olarak bu ilkeler

belirler. Ben adalet ilkelerinin bu şekilde dikkate alınmasını “hakkaniyet olarak adalet” diye isimlendiriyorum.” (Rawls, 2017, s. 40)

Rawls için sözleşme varsayımsal ya da düşünümsel olarak tarafsızlık ve rasyonel seçim ilkesine dayanır. Doğal durumun varsayımsal olması, gerçekleşmesine gerek olmadan, bireylerin böyle bir durum karşısındaki fikirlerini ve sahip oldukları adalet duygusuna göre seçimlerini bildirmelerini ifade eder. “Hakkaniyet olarak adalet, düşünümsel denge içinde bizim ahlaki duygularımızı dikkate alan yargılarımızı açıklayan bir teoridir” (Rawls, 2017, s. 147). Dolayısıyla, Rawls için doğal durumda bireylerin adaletli olabilmeleri için ahlaki duygular temelinde rasyonel olarak seçim yapması gerekir. Rawls bu ahlaki olma durumunu rasyonel varlıklar olarak adalet ilkelerinin seçilmesinin “sadece ahlaklı kişiler arasında adil” (Rawls, 2017, s. 41) olması olarak ifade eder. Bunu adalet duygusu olarak varsayar ve sunduğu adalet teorisini sadece adalet kavramı ile değil, hakkaniyet kavramı ile de ifade etmesini buna bağlar (Rawls, 2017, s. 41). Bu noktada Rawls, “doğrunun iyi karşısında öncelikli” olduğunu vurgulayarak (Kocaoğlu, 2017, s. 31), adaletin evrenselliğinin ancak önce rasyonel bireylerin kabul ettiği bir doğruluk zemininde sağlanabileceğini iddia eder. Bu nedenle, önce rasyonel doğruluk ilkelerinin tanımlanması ve gerekçelendirilmesi gerekir. Daha sonra ahlaki ilkelerin tanımlanması için bu doğruluk ilkelerinin kullanılması önemlidir. Bu açıdan Rawls, rasyonelliği bir başlangıç noktası olarak alıp, iyinin doğrulukta temellendiği bir yaklaşım sunarak, iyiyi öncelik alan teolojik teorileri ve iyinin zeminine koydukları doğruluk ilkelerini gerekçelendirmeden sunan deontolojik teorileri eleştirir. (Kocaoğlu, 2017, s.31)

Şu halde, varsayımsal olması ve rasyonel bireylerin seçimi olması doğal durumun temellerini oluşturur. Rawls için, “herkesin iyi hal şartları için” (Rawls, 2017, s. 44) böyle bir işbirliğine katılmak istemesi ancak rasyonel seçim temelinde haklılandırılabilir. Bu nedenle düşünür, adalet teorisinin açıklanmasını ve temellendirmesini bireylerin rasyonel seçimine dayandırır (Rawls, 2017, ss. 44-5). Bu noktada rasyonel seçimin değeri “bireylerin, eşit pozisyonda iken, kendi çıkarlarına olanı değil, kendi birliklerinin temel şartlarını” (Rawls, 2017, s. 145) kabul etmelerinden kaynaklanır. Buna göre doğal durum, eşit ve özgür bireylerin kendi çıkar ve kimliklerine dair bir bilgisizlik içinde yani cehalet peçesi arkasında, denge durumunu yani herkesin iyi hal şartını rasyonel olarak seçtikleri ve adillığe ulaştıkları, ahlaki olarak kabul edilebilir ve akla uygun bir sözleşmedir. (Rawls, 2017, s. 147)

Rawls doğal durumdan çıkan adalet ilkelerinin özelliklerini; genellik, evrensellik, aleniyet, buyuruculuk ve kesinlik olarak belirler. Buna göre, öncelikle, kendi özel durumları hakkında bir bilgiye sahip olmayan bireylerin ortak seçimi, en geniş düzeyde uzlaşa sağlanabilen genel ilkeler üzerine olabilir. İkinci olarak, bu genel ilkeler karışık ve çelişkili durumlarda dahi herkes için uygulanabilir yani evrensel olmalıdır. Üçüncü olarak, seçilen ilkeler kamuya açık (aleni) ve kamu için adalet amacıyla seçilmiş olmalı. Dördüncü olarak, ilkelerin farklı istekler üzerinde buyurucu bir zorlamasının olması gerekir ve son olarak, sözleşmeden çıkan ilkeler kesindir ve itiraz kabul etmemelidir (Rawls, 2017, ss. 158-61). Rawls bu özelliklere sahip olan ve sözleşme sonunda bireylerin kaçınılmaz olarak uzlaşmaya vardıkları iki adalet ilkesini “1. En fazla

eşit özgürlük ilkesi, 2. (a) Fırsat eşitliği ilkesi, (b) fark ilkesi” şeklinde ifade etmektedir (Rawls, 2017, s. 151). Rawls’a göre sözleşme yoluyla ulaşılan iki adalet ilkesi, daha önce değinildiği gibi, bireyler için hem ahlaki hem de rasyonel olarak kabul edilebilir ve adil kurumların işleyişi için sürdürülebilir temel iki ilkedir.

Genel olarak baktığımızda, Rawls’un temel amacı, başlangıç durumunda tüm bireyleri eşit ve özgür kıldığı bir durumdan ortaya çıkan bir adalet teorisi sunmaktır. Böyle bir adalet kavramsallaştırması, bireylerin ayrıcalıklı haklarından tam da bu eşitlik üzerine uzlaştıkları noktada vazgeçmelerini öngörmektedir. Bunun önemi, şansa dayanarak varsayılan eşitliğin adil olmadığını, adaletin sağlanabilmesi için şans faktörünün kaldırılması gerektiğini göstermesidir. “Buna göre, eşit koşullarda doğmamış insanlar arasındaki eşitsizlik başlangıçta şansa dayanmaktadır ve Rawls’un ünlü sözleriyle: “Adalet şansa dayanmamalıdır.” Dolayısıyla, “kamu kurumlarının şansa dayalı eşitsizliklerden doğan dezavantajları gidermesi adildir.” (Kibar, 2020, s. 70). Bu nedenle, Rawls tam da doğuştan ya da sonradan ortaya çıkan şansa dayalı bu eşitsizliğin giderilebilmesi için yeniden dağıtım teorisini önerir. Bu teoriye göre, ulaşılan adalet ilkelerine bağlı olarak, fırsat eşitliği ve fark ilkeleri temelinde en dezavantajlı konumdakinin yaşam şartlarını gözetecek şekilde bir dağıtım yeniden dağıtımı temsil eder. Dağıtım en genel haliyle, devlet tarafından fırsat eşitliği ve fark ilkesinin oluşturulmasını ve korunmasını öngörür. Dağıtımın adalet ilkelerinden türeyen iki kısmı vardır; birincisi adil fırsat eşitliği temelinde “aynı eğitim şansını, benzer şekilde motive olmuş insanlar için kültürü, pozisyonları ve görevleri tamamen kalite esasına açık kılan ve görev ve yükümlülüklerle ilgili çabaları güvence altına alan belirli bir kurumlar bütünüdür” (Rawls, 2017, s. 309). Dağıtımın ikinci kısmı ise fark ilkesi temelinde adil gelir sağlayabilmek için oluşturulmuş vergi projesidir. Rawls bu vergi projesini şu şekilde açıklar:

Farklılık ilkesinin tatmin edilmesi için, sosyal kaynaklar, kamu mallarının sağlanması, gerekli transfer ödemelerinin yapılması devlete bırakılmalıdır. Vergi külfetinin adil bir şekilde paylaştırılması gerektiğinden ve bu adil düzenlemeleri hedeflediğinden, bu problem dağıtım branşına aittir. ... Öncelikle gelir vergisi bir kişinin ne kadar pazar alışverişi yaptığına ve ne kadar katkı sağladığına bakılmaksızın vergilendirildiğinden, gelir vergisinin (her türden) adaletin sağduyu ilkelerinin kapsamında olması tercih edilir... Yine, tüm tüketimin üzerine konulacak kısmi bir vergi (her yıl için diyelim), muhtaç kimseler için muafiyeti ve benzer şeyleri içerebilir ve bu herkese benzer yolla uygulanır. (Rawls, 2017, s. 309)

Rawls için, doğal durumun şartlarını ve bu başlangıç noktasından çıkan iki adalet ilkesini kabul ettiğimiz durumda, bu iki ilkeye göre düzenlenmiş bir kurumsal işleyişi ve yeniden dağıtımına göre düzenlenmiş bir vergi projesini kaçınılmaz olarak kabul etmiş oluruz. Rawls rasyonel olarak temellendirdiği bu kabulün, adil bir toplum yapısını oluşturmak için yeterli olduğunu düşünür. İki ilkeden türetilecek yasa ve kurallar, bu iki ilke ile çelişmediği sürece genişletilebilir ve uygulanabilir. Doğal durum tezi, sözleşmeye katılan bireylerin cehalet peçesi ile kısıtlanmış, bir bakıma hakları sınırlandırılmış durumlarının hem sosyal hem de psikolojik açıdan kabul edilebilir olmadığı şeklinde eleştirilebilir. Rawls hakların kısıtlanmasına dair bu eleştiriye, en

genel ifadeyle bireylerin kendi çıkarlarından, bencillikten ve egoizmden vazgeçebilmelerinin tek yolunun bu “şekli sınırlamalar” olduğu şeklinde yanıt verir (Rawls, 2017, s. 162). Rawls için bu şekli sınırlamalar, doğal durumdaki bireylerin seçeneklerine ve kendi durumları hakkındaki bilgilerine dair sınırlamalardır ve hak kavramı ile uyumlu sınırlamalardır (Rawls, s. 156). Kuşkusuz, Rawls’un teorisi bize, kendisinin de ifade ettiği gibi, sezgisel olarak doğru kabul edilebilecek ya da sağduyuya hitap eden bir adalet kavramsallaştırması sunmaktadır. Cehalet peçesinin arkasındaki bilgisizlik, dünyadaki bütün ayrımların ve seçilmemiş ya da hak edilmemiş kazanç ve ayrıcalıkların ortadan kalktığı ve bireylerin kendini başkasının yerine koyarak herkes için en iyinin arandığı bir ortam sağlar. Sezgisel olarak toplumsal faydanın gözetilmesi ve rasyonel bireylerin bunu özgürce seçmesi böyle bir başlangıç durumunda beklenen makul anlaşımdır.

3. Nozick’in Yetkilenme Teorisi ve Aktarım İlkesi

Robert Nozick’in politik felsefesinin çıkış noktası “bireysel haklar formülasyonu”dur (Nozick, 2015, s. 23). Düşünür bu formülasyonu devletin güç kullanımı ve bireysel hakları ihlal etmesi temelinde ele alır ve kapsamlı devlet yaklaşımına karşı çıkarak minimal devleti savunur. Minimal devlet savunurken, daha kapsamlı bir devletin gerekliliğini iddia eden dağıtıcı adalet teorilerinin yaklaşımlarını özellikle Rawls’un teorisinin araçlarını kullanarak eleştirdiğini dile getirir (Nozick, 2015, ss. 23-4). Bu nedenle, düşünürün yaklaşımı kendisinin de dile getirdiği şekilde, Rawls gibi toplumsal işbirliği için bireylerin hakları üzerinde devletin kısıtlama ve denetimini meşru kılan dağıtıcı adalet teorilerine karşı olmak bakımından değerlendirilmektedir. Nozick, genel olarak serbest piyasayı savunan, devletin piyasaya müdahalesine karşı çıkan ve yeniden dağıtım temelindeki vergilendirmenin bir hak ihlali olduğunu iddia eden liberteryenizmi savunmaktadır. Bu açıdan baktığımızda, Nozick geleneksel liberalizmin bireyi ve özgürlükleri öne çıkarmasına rağmen toplumsal faydayı ve verimliliği arttırmak gerekçesiyle devletin serbest piyasaya ve bireyin başta mülkiyet edinme hakkı olmak üzere temel haklarına sınırlı bile olsa müdahalesini kabul eden yaklaşımına karşı çıkar. Bu bağlamda, bireysel haklara müdahale noktasında liberalizmden ayrılan liberteryenler, hiçbir koşulda devlet müdahalesini kabul etmeyerek herhangi bir gerekçeyle bireylerin haklarının çiğnenmesini ahlaki bir hak ihlali olarak ortaya koyarlar. (Kymlicka, 2016, s. 143)

Nozick’in liberteryen yaklaşımı, bireyin sahip olduğu haklarının çiğnenemez, devredilemez ve müdahale edilemez oluşu temeline dayanır. Bireyin sahip olduğu hakları üzerine tercih ve seçimleri başka bir şey için ya da başkaları için araç edilemez. Dolayısıyla, ahlaki ve adil olan bireyin sahip olduğu hakların kendi istekleri doğrultusunda kullanılması, aktarılması ve değiş tokuş edilebilmesidir. Bunun ötesinde, bireyin toplumdaki diğer bireylere karşı yükümlülükleri de sınırlıdır. Bireyin ötekinin yaşamını merkeze alan bir yükümlülüğü, Rawls’un deyiimiyle “herkes için iyi olanı” düşünmek gibi bir sorumluluğu yoktur. Nozick, bireyin topluma karşı yükümlüğünü en dar şekilde başkasına zarar vermeme ve başkasının haklarını sınırlamama olarak ifade eder. Bu bağlamda devletin görevi de sadece bu zarar vermeme prensibini

uygulamak üzere “gece bekçisi” (Nozick, 2015, s. 59) görevidir. Bu görev, devletin güvenlik, denetleme ve düzenleme (ihlalleri giderme) amacı ile kurumlara sahip olması ve sadece bu kurumların devamlılığı için vergilendirme yapabilmesini öngörür (Nozick, 2015, s. 59). Topluma ve toplumsal faydayı gözetmeye dair yükümlülükleri bu şekilde kısıtlaması ve devletin görevini bu şekilde minimum düzeye indirmesi düşünürün geleneksel liberalizmden ayrıldığı en önemli noktadır. Bu açıdan baktığımızda, Nozick için, adalet ancak ve ancak bireyin haklarını kullanma yetkisinin korunması ve bireyin haklarına müdahale edilmemesi ile sağlanabilir.

Düşünür, *Anarşi, Devlet ve Ütopya* adlı eserinde bireysel yetkiye dayanan bu teorisini yetkilenme teorisi olarak adlandırır ve bireysel yetki ve sınırlarını “aktarım ilkesi (transfer ilkesi)” (Nozick, 2015, s. 205) temelinde açıklar. Bu teorisini bireysel haklar, kendi üzerinde hak sahibi olma, kendi kendinin sahibi olma ve mülkiyet sahibi olma kavramları çerçevesinde oluşturan Nozick, eserinin önsözüne şu ifadelerle başlar:

Bireylerin hakları vardır. Hiç kimsenin veya hiçbir grubun (haklarını ihlal etmeden) onlara yapamayacağı şeyler vardır. Bu haklar öylesine güçlü ve kapsamlıdır ki, devletin veya memurlarının neyi yapabilecekleri, eğer bir şey varsa, sorusunu gündeme getirmektedir. Bireysel hakların içinde devletin yeri ne olabilir? ... Devletle ilgili olarak vardığımız temel sonuçlar şu şekildedir: Güç kullanımını, hırsızlık ve sahtekârlığı önleme, sözleşmelere uyulmasını sağlama gibi dar fonksiyonlarla sınırlı olan minimal bir devlet mazur görülür; daha kapsamlı herhangi bir devlet, insanların bazı şeyleri yapmaya zorlanmama hakkını ihlal edeceği için mazur görülemez. (Nozick, 2015, s. 21)

Eserinin başında, temel kabullerini ve amacını bu şekilde açıkça ifade eden Nozick, haklar temelinde devletin meşruluğunu sınırlarını ve nasıl bir yapıda olması gerektiğini sunar. Nozick, bireyin hakları üzerine kurduğu bu tezini, Kantçı bir ahlak anlayışı temelinde dile getirir ve bireyin başka biri ya da toplum için “araç” olamayacağını, bireyin ve haklarının “amaç” olduğunu söyler. Nozick bireyin kendinde amaç olmasını “kendi üzerimizde hak sahibi olma ilkesi” (Kymlicka, 2016, s. 150) ile açıklar ve buna göre, haklar sahip olunan ve devredilemez temel değerler olarak başka bir şey için devlet ya da toplum tarafından araç edinilemezler (Nozick, 2015, s. 64). Nozick için birey olmak, bir başkasından ayrı bir varlık olarak var olmaktır ve “haklar bizim “birbirinden ayrı varlıklar” olduğumuzu garanti altına alır” (Kymlicka, 2016, s. 150). Bu nedenle, Nozick için bireyin hakları bir başkasının faydası için araç veya kaynak olamaz ve bu anlamda bir fedakârlık beklenemez. Bu açıdan baktığımızda, Nozick, özellikle Rawlsçu dağıtıcı adalet kabulünün ve bu yetki ile meşrulaştırılmış kapsamlı devlet yapısının tam karşısında durmaktadır. Bu duruşunu, bir yandan adaletin bireysel olması gerektiğini ve eşitliğin “kişinin kendi üzerinde sahip olduğu haklarla” (Kymlicka, 2016, s. 154) başlaması gerektiğini söyleyerek sunarken, diğer yandan Dağıtıcı Adalet Teorilerini “kalıba sokulmuş adalet teorileri” (Nozick, 2015, s. 211) ifadesiyle eleştirir.

Nozick’in yetkilenme teorisi, mülk sahibi olma ve edinme hakkı üzerinden tanımladığı üç ilkeye dayanır. Buna göre, sahip olma hakkı “mülklerin ilk olarak edinilmesi”, “mülklerin bir kişiden bir başka kişiye transferi”, yani aktarımı ve “mülklerle ilgili

adaletsizliğin düzeltilmesi” şeklindeki üç ilkeye göre düzenlendiğinde adildir. Bu ilkelerden birinci ilke, sahipsiz şeylerin ilk edinimini ve bu elde etme sürecinin adil olup olmadığını düzenleyen ilkedir. İkinci ilke, transfer sürecinin koşullarını ve değişim araçlarının adil olup olmadığını denetleyen ilkedir ve üçüncü ilke ise, ilk iki ilkenin uygunluğunu denetleyen ve bir ihlal varsa, örneğin ilk edinim ya da transfer adil yollarla sağlanmadıysa, buradaki ihlalin düzeltilmesini sağlayan ilkedir (Nozick, 2015, ss. 204-206). Nozick, mülklerin ilk ediniminin meşru ve adil olmasının sağlanmasını John Locke’un edinme teorisine dayandırır. “Locke’a göre, sahipsiz bir nesne ile ilgili mülkiyet hakları herhangi birinin ona emeğini katmasıyla ortaya çıkmaktadır” (Nozick, 2015, s. 231). Locke aynı zamanda emeğe dayalı bu mülkiyet hakkının meşruluğunu, diğer bireylerin durumunu kötüleştirmeyecek şekilde edinilmesi, yani diğer bireylerin durumunun “yeterince ve aynı iyilikte” (Nozick, 2015, s. 233) kalması koşuluna bağlar. Kısaca, Locke’un koşulu “başkalarına “yeterli ve bizimki kadar iyi” parçalar bırakmak koşuluyla dış dünyanın parçalarını kendimizin sayabiliriz” (Kymlicka, 2016, s. 159) şeklindedir ve Nozick teorisinin ilk edinimin meşruluğuna dair yanını bu koşula dayandırmaktadır.

Bu ilkelere göre, yetkilenme teorisi bireyin sahip olduğu şeyler üzerindeki yetki ve aktarım hakkını tarihselliği içinde ele alır. Nozick’in tarihsellik ilkesi; bir şeyin birey için hak olmasının ve bireyin o şey üzerinde adil olarak yetki sahibi olmasının koşulunun, o şeyin edinimi, üretimi ve getirileri konusunda tarihsel gerçekliğe ve zaman içindeki eylem ve durumlara bakılarak belirlenmesi gerektiğini ifade eder. Bu noktada Nozick, bireyin yetkileri konusunda belirli bir zaman dilimini ve mevcut durumu temel aldığı için, aynı zamanda sürece değil sonuca bakarak bir adil olma değerlendirmesi yaptığı için ve bu nedenle geriye dönük bir hak ihlaline neden olduğu için Rawlsçu adalet anlayışını eleştirir (Nozick, 2015, s. 208). Tarihsellik ilkesi, birey için hem kendi ilk edinimini hem miras yolu ile edinimini hem de Nozick’in “kendi kendinin sahibi olma” ilkesi gereği kendi bedeni ile ürettiği ve doğal yetenekleri yoluyla edinimlerini kapsar. Bu anlamda, Nozick’in tarihsellik ilkesi, adaletin ve hak sahibi olmanın dağıtımın nereden ve nasıl geldiği ile ilişkisine, sahip olunan şeyin geçtiği yollara ve dağıtımla etkileşimine odaklanır. (Varian, 1975, s. 225)

Bununla birlikte, Nozick, Rawls’un Dağıtıcı Adalet teorisinin kalıplarını “herkese ...na göre” ve “herkesten ...na göre” (Nozick, 2015, s. 215) olarak tanımlar ve bu kalıplardaki boşlukların mevcut duruma ve zaman dilimine göre doldurulmaya çalışıldığını iddia eder (Nozick, 2015, s. 215). Oysa düşünüre göre, adalet tarihsel yetki sahibi olma ile sağlanabilir ve bu kalıplara ihtiyaç yoktur. Nozick bu iki kalıbı yetki ve aktarım nosyonları temelinde ve bir kural olmadığını vurgulayarak birleştirir ve şu şekilde dönüştürür: “Herkesten tercih ettiklerine göre, herkese tercih edildiklerine göre” (Nozick, 2015, s. 216). Buna göre, Nozick için adalet herkese uygulanan ya da uygulamaya zorlanan genel kurallar ve kalıplar değil, bireysel yetki çerçevesinde tercihlere dayanan aktarım hakkıdır (Davis, 1977, s. 221). Toplumsal fayda için ya da başka bir birey için bir şey yapmak, örneğin ihtiyacı olan birine yardım etmek tercihtir ve bir başkasından yardım görmek de bir tercih edilmedir.

Herkesin şimdiki durumda sahip bulunduğu mallarda hakkı olduğunu kabul edersek, adil bir dağılım, insanların serbest değiş tokuşları sonucu gerçekleşecek bir dağılımdır. Adil bir konumda serbest aktarımlar sonucu doğacak bir dağılım, kendi içinde adildir. Hükümetin bu değiş tokuşu, birinin isteğine aykırı olarak vergilendirmesi, vergiler doğuştan engelli birinin ekstra masraflarını karşılamaya yönelik olsa bile adil olmayacaktır. (Kymlicka, 2016, s. 144)

Genel olarak baktığımızda, yukarıda belirtildiği gibi, toplumda dezavantajlı durumdaki bireylere karşı yükümlülüğü ortadan kaldıran ve toplumsal verimlilik, işbirliği ve faydanın ötesinde muhtaç durumdaki bireyler için bile vergilendirmeye karşı olan bu yaklaşım, Nozick'in en çok eleştirildiği ve seçkin olmakla suçlandığı noktalardan biridir. İhtiyacı olan birine yardım etmeyi tamamen bireylerin tercihinine ve gönüllülük esasına bırakan Nozick, devletin herhangi bir sosyal kurum ya da vergilendirme yolu ile bu yardımı düzenlemesine de karşı çıkar. Dolayısıyla Nozick, toplumun öteki bireylerini gözetken her türden yükümlülüğü bireyin üzerinden alırken, devlete de hak sahibi olmayanlar ya da değiş tokuş eylemine katılmayanlar için herhangi bir yükümlülük vermez. Nozick için "tek meşru vergilendirme, serbest değiş tokuş sistemini korumayı amaçlayan kurumları ayakta tutmayı sağlayacak geliri elde etmeye yönelik vergilendirmedir" (Kymlicka, 2016, s. 144). Bu kurumlar da sadece güvenlik ve adalet kurumlarıdır.

Nozick'in adil olmayı bireyin kendi kendisinin sahibi olma ya da kendi üzerinde hak sahibi olma kavramlarında temellendirmiş olması, bireyin her türden eylemini bir istekli tercih ve bu durumu ihlal eden her şeyi de adaletsizlik olarak tanımlamasına yol açmıştır. Kuşkusuz, daha önce söz edildiği gibi, devletin sınırlı da olsa müdahalesini gerektiren ve suç olarak tanımlayabileceğimiz durumlar vardır, ancak burada genel olarak aynı toplum içerisinde bir başkasının maddi olarak sorumluluğunu üstlenmek gibi bir arada yaşamının normatif ya da normatif olmayan kurallarının da minimuma indirildiğini görürüz. Nozick için temel ahlaki erdem, bireyin haklarının ve kendi kendisinin sahibi olması durumunun korunmasıdır ve adalet bu noktadan başlar. Kendi kendinin sahibi olma, başta mülk edinme hakkı olmak üzere bireyin yetenek ve yetenekleri sonucu üretim ve kazanımlarını da kapsamaktadır ve bunların hepsi bireyin hakkıdır. (Kymlicka, 2016, s. 150)

Bu bağlamda, Rawls'un adaletin şansa dayanmaması gerektiğini söylediği yerde, Nozick için şans faktörünün yarattığı varsayılan adaletsizlik, adaletsizlik değildir. Öte yandan, Rawls'un adalet ilkesi gereği devletin toplumun üyeleri için koruması ve sağlaması gereken özellikle eğitim, sağlık, barınma gibi temel yaşamsal ihtiyaçları karşılayan fırsat eşitliği ilkesi Nozickçi bakış açısında yer bulamaz. Nozick için, devletin böyle bir görevi olmamalıdır ve bu ihtiyaçların eşit dağıtımını sağlayan bir vergilendirme adil değildir. Çünkü Nozick için iyi düzenlenmiş ve denetlenen bir serbest değiş tokuş sistemi bu fırsat eşitliğini sağlayabilecek bir sistemdir. Nozick ve genel olarak Liberteryen yaklaşım için, eşitsizliklerin giderilmesi gibi bir yükümlülük yoktur ve bu kabul ahlaki açıdan sıklıkla eleştirilir. Çünkü dezavantajlı konumdaki bir bireyin hak ve eşitlik talebinin göz ardı edilmesi, bireyler arası farklılıkların uç noktalarda olduğu dengesiz bir toplum yaratır. Ancak, Nozick için hak sahibi olmak

ahlaki bir konu değil, tarihsel bir konudur (Varian, 1975, s. 224). Bu yüzden, düşünür hak sahibi ve yetki sahibi olma durumunu ahlaki sezgi ya da toplumsal fayda temelinde değil, sahip olunan şeyin ve ona sahip olma hakkının tarihselliği temelinde değerlendirir ve bu temelde toplumsal yapının devamlılığına dair bu türden bir denge arayışı içinde değildir.

4. Haklar, Tercihler ve Yeteneklere Duyarlılık

İki teorinin kavram ve kabulleri bizi öncelikle adaletin kaynağının ne olduğu ve adil olmanın koşulunun ne olduğu sorularına götürür. Bir tarafta adil olmanın şartını rasyonelliğin ve sözleşmenin gereği olarak “herkes için iyi hal” olarak sunan Rawls ve sosyal işbirliği temelinde adalet diğer tarafta adil olmanın şartını bireyin haklarının korunması olarak sunan Nozick ve bireysel adalet vardır. İki teorinin karşı karşıya gelmesinin bir nedeni Nozick’in teorisinin aşırı bireyci savunusunun zaten dağıtıcı adalet teorilerine karşı şekillenmiş yargılayıcı bir teori olması olarak görülebilir. Diğer bir nedeni de Rawlsçu toplumsal ve hakkaniyet olarak adalet kavramsallaştırmasının bireyin hak ve özgürlüklerini sınırlandırmak açısından katı bulunması olarak yorumlanabilir.

Rawls’un adalet teorisi temel özgürlükleri toplumsal yurttaşlık hakları üzerinden tanımlarken, başta mülkiyet edinme ve sahip olma hakkı olmak üzere, doğal yetenekler ve şansa dayalı hakları fark ilkesi gereği dışarda bırakır ve temel hak ve özgürlükler olarak tanımlamaz. Bu anlamda Rawls, şansa, eğilimlere ve doğal yeteneklere dayanan bireysel farklılıkları hak edilmemiş haklar olarak göz ardı ederek, eşitliği avantaj ve ayrıcalık oluşturabilecek her türden farklılıktan soyutlar. Bireyin bu türden öncelikleri ya da farklılıkları, toplumsal faydanın ve toplumsal eşitliğin önüne geçemez ve her koşulda en dezavantajlının durumuna katkı sağlayacak şekilde adil sayılabilir. Bu bağlamda, Rawls için bireyin toplumun diğer üyelerinin durumlarından bağımsız olarak ve toplumdan yalıtılmış bir şekilde bireyin hakkı sayılabilecek şeyler sınırlıdır. Bu nedenle teorisi “yeteneklere ve tercihlere duyarsız” olarak nitelendirilir. Ancak bu noktada, daha önce söz edildiği gibi, Rawls teorisinin bireyin özgür tercihleri konusunda duyarlı olduğunu iddia eder ancak düşünürün yaklaşımında, bireylerin tercihleri sonucunda edindikleri gelirlerini vergi yoluyla en dezavantajlıya katkı sağlayacak şekilde paylaşma zorunluluğu, bireyin tercihleri nedeniyle bir bedel ödemesi sonucunu doğurduğu şeklinde yorumlanır². Buna karşın, Rawls’un bu yaklaşımını, fark ilkesini dayandığı rasyonellik ve ahlaki duygular temelinde, tercihlere duyarsızlık yerine toplumun diğer üyelerine karşı, özellikle zenginlik, mülk edinme, pahalı zevkler gibi birincil değerlerin tatmini konusunda ahlaki bir yükümlülük talebi olarak okumak da olanaklıdır. Bu açıdan baktığımızda, Rawls’un verdiği; aç birisinin ekmek talebi ile her akşam yemeğinde pahalı bir şarap içme talebi örneği, tercihlere duyarlılık

² Liberal Eşitlikçi yaklaşımın Rawls’u izleyen temsilcilerinden Ronald Dworkin, Rawls’un teorisinin tercihler ve yetenekler konusundaki bu katı yanını yumuşatan ve Orijinal Pozisyona eşitlik temelinde tercih ve eğilimler üzerine seçim hakkı ekleyen yaklaşımını “İsteklere Duyarlı Açık Artırma” ve “Sigorta Modeli” tezleri ile sunar (Bkz. Dworkin, R. (1981). What Is Equality? Part I Equality of Welfare; Part II: Equality of Resources, *Philosophy and Public Affairs*, 10: 3/4).

konusunda birincil değerler ve temel haklar arasında yaptığı ayrımı yani tercihlerin tatmini konusundaki ayrımı rasyonellik zemininde göstermesi bakımından önemlidir (Cohen, 1990, s. 361). Birincil değerler, rasyonel bireylerin farklı yaşam planlarını gerçekleştirebilmeleri için tarafsız olarak seçtikleri ve istedikleri, doğruluk ilkelerine dayanan haklar, özgürlükler, refah, sağlık gibi temel değerlerdir. Birincil değerler, rasyonel her bireyin arzuladığı ve kendi farklı seçimleri ve iyileri için de temel olan değerlerdir. Temel hak ve özgürlüklerin istenmesi ve sağlanması, tercihler ve başkaca iyileri için de araçtır ve bu nedenle rasyonel olarak tüm bireyler tarafından arzulanır. (Kocaoğlu, 2017, ss. 32-3)

Kymlicka, Rawls'un bu kabulünün tercihlere duyarsız olarak yorumlanan sonuçlarını vurgulamak açısından Nozickçi itiraz niteliği taşıyan bir örnek verir. Diyelim ki, Rawls'un kaynakların eşit dağıtımı ilkesi gereği, aynı toplumsal koşullarda yaşayan ve benzer doğal yeteneklere sahip olan iki kişiye aynı büyüklükte iki arazi verdik. Bu kişilerden biri tenis oynamak istiyor ve temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar çalışıp vaktinin büyük bir kısmını tenis oynayarak geçiriyor. Diğer kişi, çok çalışarak bu arazide üretim yapıyor ve büyük gelir elde ediyor. Bu durumda, çalışıp üreten kişi, başlangıçta aynı koşullara sahip olduğu tenis oyuncusuna katkı sağladığı ölçüde gelir elde edebilir ve devlet tarafından gelirinin aktarılması sağlanır (Kymlicka, 2016, s. 103). Bu noktada, "tenisçinin, değerli bulduğuna daha fazla sahip olabilmesi için bahçıvanın, hayatını değerli kılanın bir bölümünden vazgeçmesi gerekmektedir" (Kymlicka, 2016, s. 104). Böyle bir durumda tenis oynamayı tercih etmekle çalışıp üretmeyi tercih etmek arasında bir fark olmalıdır, çünkü "eşitsizlikler koşulların değil tercihlerin sonucu olduğunda" (Kymlicka, 2016, s. 104) adaletsizlik getirir ve eşitlik gereği tercihlerin sonuçlarının bedelinin ödenmesi gerekir. Ancak Rawls, tercihlerin sonuçlarının yarattığı bu adaletsizliği desteklemez ve bireyin tercihlerinden, amaçlarından ve bunların sonucunda oluşabilecek maddi yükümlülüklerden sorumlu olduğunu vurgular. Bu anlamda Rawls'un amacı, tercihlere adaletin tercihlere bağlı eşitsizlikler üzerinden değil, koşullara, şansa ve seçilmemiş eşitsizliklere bağlı olarak giderilmesidir (Kymlicka, 2016, ss. 104-105). Bu açıdan baktığımızda, Rawls için tercihler, yetenekler ve Nozick'in dile getirdiği doğal haklar arasında bir fark vardır ve Rawls, daha önce söz edildiği gibi birincil değerler temelinde tercihlere duyarlı bir adalet kavrayışı sunar.

Öte yandan, Rawls'un kuramı açık bir şekilde doğal yeteneklere duyarsız olarak kabul edilir. Rawls için, bireylerin doğuştan getirdikleri yetenekleri ve yetenekleri üzerinden kazanımları gelir adaletsizliğine yol açar. Bu nedenle buna müdahale edilmelidir. Rawls teorisindeki fark ilkesini bu yüzden tanımlar ve amacı özellikle doğal yeteneklere sahip olmak gibi bir ayrıcalığın hak edilmemiş avantajlara sahip olma ayrıcalığına dönüşmemesi için dışarıda bırakılmasını sağlamaktır. Dolayısıyla Rawls bu noktada, bireylerin doğal yetenekleri yoluyla elde ettikleri gelirin yalnızca en dezavantajlı durumdaki bireye fayda sağladığı ölçüde adil olabileceğini söylemektedir (Rawls, 2017, s. 93). Nozick, Rawls'un teorisinin doğal yetenekler konusundaki bu yaklaşımına, ünlü "Wilt Chamberlain" örneği ile karşı çıkar. Bu örnek kısaca; herkese eşit dağıtımı öngördüğümüz bir durumda, insanlar paralarının bir kısmını seyretmekten keyif aldıkları ve izlemeye para ayırmayı tercih ettikleri ünlü bir basketbol oyuncusu olan

Chamberlain'e verirler. Nozick bu durumu, kurumsal bir anlaşma ile insanların maç bileti ücretinin 25 sentinin Chamberlain için ayrı bir kutuya atmaları şeklinde tanımlar. Nozick insanların yapmayı sevdikleri ve gönüllü olarak tercih ettikleri pek çok durum gibi, böyle bir durumda bu basketbol oyuncusunun herkesin ortalama kazancının üstünde bir gelir elde etmesi neden adil olmasın? diye sorar. (Nozick, 2015, ss. 216-17). Nozick bu örneğini, hem bireylerin tercihlerinde özgür olması gerektiğini göstermek bakımından, hem doğal yeteneklerle elde edilen gelirin tercihlere ve rızaya bağlı olduğu sürece adaletsiz olamayacağını göstermek bakımından hem de böyle bir alışverişin iki taraf arasındaki serbest değiş tokuş hakkını temsil etmesi bakımından verir. Buna göre, Nozick şunu sorar: Başlangıçta eşit dağıtımın düzenlendiği ve maç bileti ücretinin bu eşitlik temelinde belirlendiği bir durumda ve Chamberlain ile izleyicileri arasındaki 25 sentlik değiş tokuşun bu belirlenmiş eşitliği etkilemediği durumda, iki kişi arasındaki takasın adaletsizliğinden şikayet edebilir miyiz? (Nozick, 2015, s. 217)

Nozick'in bu örneğini temel aldığımızda, bireylerin gelirlerini keyif aldıkları şeyler için kullanma yani tercih özgürlüğü ve yetkisi açısından ve aynı zamanda bireylerin yetenekleri ile bu şekilde gönüllü ve özgür bir takas sonucu gelir elde etme hakkı açısından Nozick'in Rawls'a tercihlere yeteneklere duyarsızlık temelinde getirdiği eleştiri haklı görünmektedir. Bireylerin yaşam seçimleri, istekleri ve önceliklerinin farklılaşması ve gelirlerini bu önceliklere göre kullanmaları tercihlere dair önemli bir haktır. Bu bağlamda, Rawls'un kuramının iki adalet ilkesine dayanan vergilendirme sistemi bireylerarası farklılıkları ve insan yaşamındaki çeşitliliği göz ardı etmekle ve bireylerarası farklı tercihler sonucu bazı bireylerin bedel ödemek zorunda kalması bakımından eleştirilir. Öte yandan, Nozick'in kuramı bireyin temel hak, yetki ve değerlerini toplumdan ve ahlaki temelden yalıtılmış bir şekilde ele alıyor olması bakımından eleştirilir. Aynı toplumda yaşayan bireyler arasında hem ahlaki hem de toplumsal yükümlülüklerin olmadığı ya da sadece gönüllülük esasına dayandığı bir yaşam biçiminde, dezavantajlı durumdaki bir bireyin, örneğin doğuştan engelli bir bireyin tercih ve istekleri göz ardı edilmektedir.

Bu karşıtlık noktasında, düşünürlerin bu kabullerine farklı kavramsal temellerin eşlik ettiğini söylemek ve farklı bir bakış açısı sunmak mümkündür. Bu farklı bakış açısını belirleyen şey; adalet ve haklar toplumdan ve kurumlardan bağımsız tanımlanabilir mi? sorusuna verilen yanıtlarda kendini gösterir. Bu soruya verilecek olan yanıtlar, tercihler ve yeteneklerin hak olup olmadığı konusunda da belirleyici olacağından önemli bir ayırt ediciliğe sahiptir. Bu bakış açısı, bir eleştiri olarak, iki düşünür arasındaki karşıtlığın toplumsal eşitsizlikler ve doğal eşitsizlikler arasındaki kavram karmaşasından kaynaklandığını ve aslında en başından adalet ve hak tanımlarının kaynağının farklılaşmasından kaynaklandığını ifade eder. Nozick'in itirazının da temelini oluşturan sorun, toplumsal ya da kurumsal eşitsizlikleri gidermeye dair öngörülen dağıtım ile doğal eşitsizlikleri gidermeye dair öngörülen dağıtımın birbirini etkiliyor olmasıdır. Ancak böyle ele aldığımızda, toplumsal eşitsizlikleri doğal eşitsizliklere dayanarak gidermeye çalışmak, hem tercihler hem de doğal yetenekler için dengesiz olduğu gibi, Nozick açısından özgürlüklere müdahale getiren bir yaklaşım da ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, bu ayrımı sunan Nozick'in adaleti bireysel özgürlükler ve hak sahibi olmak

üzerinden tanımlamasından kaynaklanan bir hata olarak yorumlanır. A. G. Cohen, Nozick'in minimal devlet ve kapitalizm savunusunun temelinde bu birey temelli yanlış adalet tanımının yattığını söyler. (Cohen, 1977, s. 5)

Benzer şekilde, David Cummiskey, Nozick'in toplumsal ya da kurumsal olanla doğal olan arasındaki bu ayrıma dayanan itirazına karşı çıkarak hem Rawls'un kullandığı hak etme kavramının hem de Nozick'in kullandığı hak sahipliği (yetki) kavramının toplumsal-kurumsal ve ahlaki olduğunu iddia eder ve Nozick'in Rawls'a itirazının sürdürülebilir olmadığını söyler. Buna göre, hak ve yetki kavramlarını doğal, bireysel ve kurumsallık-öncesi varsayan Nozick, bu varsayıma dayanarak Rawls'a itiraz etmektedir ve adaleti doğal ve bireysel bir hak sahibi olmaya indirgemektedir (Cummiskey, 1987, s. 19). Öte yandan, Nozick, hak ve adalet kavramlarını, toplumdan soyutlanmış bir birey ve toplumdan soyutlanmış bir hak sahibi olma üzerine kuruyor görünmektedir. Nozick'in yaklaşımına temel aldığı ve öne çıkardığı bireyin nitelikleri tercihlerden, yeteneklerden, karakter özelliklerinden ve becerilerden oluşmuş olmak iken, Rawls'un yaklaşımına temel aldığı ve öne çıkardığı bireyin nitelikleri sosyal, rasyonel ve doğruyu/iyiyi seçme yetisine sahip olmaktır. Bu nedenle, Nozick'in toplumsal yaşamdan ve sosyallikten uzak birey tanımı gerçekçi olmamakla eleştirilir (Lucy, 1990, s. 204). Bu eleştirinin bir yanı da Nozick'in minimal devlette bireyin yaşadığı topluluktan başka bir topluluğa geçiş hakkını da yine bireysel tercihler üzerinden tanımlamasıdır. Topluluklar ya da devletlerarası geçiş hakkının bu bireysel temeli, yine toplumdan ve toplumun yaşam biçimlerinden bağımsız ve gerçekçi olmayan bir geçiş hakkı tanımlamasına neden olmaktadır (Fried, 2005, s. 222). Benzer şekilde, Nozick'in toplumun bir arada yaşama koşullarının temeline güvenlik gerekçesiyle devletin görevi olarak koyduğu "zarar prensibi" aktarım ilkesi üzerinden ve maddi zeminde tanımlanmaktadır. Bu tanımlama da uygulamada gerçekçilikten uzaktır. Toplumsal yaşam bireylerin tercihleri sonucu oluşabilecek sınırsız çeşitlilikte bireylerarası etkileşim içerir ve bir bireyin tercihlerinin etkisini yalnızca minimize edilmiş ve maddi zeminde tanımlanmış bir ilkeyle açıklamak, ilişkileri toplumsal değil bireysel ele almanın göstergesidir. (Tucker, 1979, s. 110)

Dolayısıyla, hak ve yetki kavramlarını toplumdan ve devletin kurumsallığından bağımsız ele alamayacağımızı ve bireyi her bakımdan yaşadığı toplumdan soyutlayamayacağımızı düşündüğümüzde bu tartışmada Nozick'in bireysel adalet tanımı ve Rawls'a yaptığı itirazların büyük bir kısmı geçersiz olacaktır. Çünkü Rawls için "birey toplumsal yapı içine gömülüdür ve toplumsal kurumlar tarafından" (Kocaoğlu, 2017, s. 34) belirlenir. Nozick'in bireyi ve haklarını sadece tercihler ve yetenekler temelinde öne çıkarırken, bu tercih ve yeteneklerin bir toplum içinde yaşayan bir bireye ait olduğunu göz ardı ederek, toplumdan yalıtılmış bir birey sunduğu söylenebilir. Buna karşın Rawls'un, bireyin haklarının toplum içinde şekillendiği ve belirlendiği ve aynı zamanda bireyin rasyonel olarak bunu bulabileceği bir yaklaşım sunduğu söylenebilir.

5. Sonuç

İki teori açısından adaletin ne olduğu ve hak tanımı karşılığın zeminini oluşturmaktadır. Bir tarafta adalet kavramını ancak toplumsal işbirliği zemininde tanımlayan ve Rawls'un kabul ettiği gibi hak kavramını rasyonellik ve toplumsal fayda zemininde sunan dağıtıcı adalet, diğer tarafta Nozick'in bireysel hak sahibi olma zemininde ortaya koyduğu aktarım hakkı olarak adalet anlayışı bulunur. Bireysel haklar, tercihler ve yeteneklerin iki teorideki yerleri, bu farklı kavramsallaştırmalar gereği teorilerin kendi içinde tutarlı ancak birbirleri ile mukayese edilmesi açısından tutarsız görünmektedir. Dolayısıyla, bu iki teoriyi tercihlere ve yeteneklere duyarlılık bakımından karşılaştırarak daha iyi açıklayanı ya da daha duyarlı olanı bulmak yerine, tercihlere ve yeteneklere duyarlılık kabulünün hangi teori içinde daha geçerli, uygulanabilir ya da anlamlı olduğunu göstermek mümkündür. Bu da kabul ettiğimiz adalet ve hak tanımının kaynağına bağlıdır. Bu noktada, bu çalışmada incelenen her iki kuramcının adalet kuramının da atomik birey anlayışına dayandığı akılda tutulmalıdır. Hem Rawls hem de Nozick, toplumu tek tek bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu bir yapı olarak görmektedirler. Buna göre, bireyler aynı toplumda yaşamalarına karşın, "başkalarına ontolojik veya ahlaki anlamda bağlı değildirler. Tıpkı bir atom gibi birbirlerine değseler bile, birbirleriyle karışmaz, kaynaşmazlar. Yalıtık birer parçacık olma özelliğini sürdürürler". (Kibar, 2016, s. 2)

Her iki teoriyi ele aldığımızda; yok sayamayacağımız güncel politik problemleri göz önünde bulundurduğumuzda ve çağımızın adalet sorununun ötekinin tercihlerinden çok ötekinin dezavantajlılık durumuna duyarsızlık olduğunu varsaydığımızda; doğruluk, rasyonellik ve toplumsal işbirliği zemininde bir adalet ve hak kabulünün toplumsal adalet sorununa çözüm olmak bakımından daha makul olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlamda, Rawls'un teorisinin bireyi toplum içinde ve toplum aracılığı ile var olan bir varlık olarak konumlandıran yaklaşımı, bireysel hakların eşit ve adil bir değerlendirmesini ifade etmektedir. Adaletin bireysel değil de toplumsal ve rasyonellik zeminde, tarafsız ve evrensel olarak tanımlanmasının daha gerçekçi, kabul edilebilir ve uygulanabilir olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

Cohen, A. G. (1977). Robert Nozick and Wilt Chamberlain: How Patterns Preserve Liberty. *Erkenntnis An International Journal of Scientific Philosophy*, 11.

Cohen, A. G. (1990). Equality of What? On Welfare, Goods and Capabilities, *Recherches Economiques de Louvain* 56 (3-4).

Cummiskey, D. (1987). Desert and Entitlement: A Rawlsian Consequentialist Account, *Oxford University Press on behalf of The Analysis Committee*, 47: (1).

Davis, M. (1977). Necessity and Nozick's Theory of Entitlement, *Political Theory*, 5: (2).

Dworkin, R. (1981). What Is Equality? Part I Equality of Welfare; Part II: Equality of Resources. *Philosophy and Public Affairs*, 10, (3/4).

Fried, B. H. (2005). Begging The Qestion With Style: Anarchy, State, and Utopia at Thirty Years. *Social Philosophy and Policy*, 22, (1).

Kibar, S. (2017). Dört Bireyci Kuramın Toplumsal Adalet Sorununu Ele Alışlarındaki Temel Varsayımlarının Bir Eleştirisi. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 28, 1-16.

Kibar, S. (2020). Açık Sınırlar Mı Kapalı Sınırlar Mı: İşte Bütün Mesele Bu Mu? *Kilikya Felsefe Dergisi*, (1), 62-76.

Kocaoğlu, M. (2017). *John Rawls – Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Kymlicka, W. (2016). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Lucy, W. N. R. (1990). Nozick's Identity Crisis. *Journal of Applied Philosophy*, 7: (2).

Nozick, R. (2015). *Anarşi, Devlet ve Ütopya*. (A. Oktay, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Rawls, J. (2017). *Bir Adalet Teorisi* (V. A. Coşar, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Tucker, D. (1979). Nozick's Individualism. *Politics*, Vol. 14 (1): 109-121.

Varian, H. R. (1975). Distributive Justice, Welfare Economics, and the Theory of Fairness. *Philosophy & Public Affairs*, 4 (3): 223-247.